

Pluralizm form i rozwiązań przestrzennych w polskiej architekturze sakralnej XX wieku (na przykładzie Archidiecezji Krakowskiej)

Joanna Gil-Mastalerczyk

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono wyniki badań i analiz, dotyczących przemian stylistycznych architektury sakralnej, na przykładzie katolickich obiektów sakralnych wzniesionych na terenie Archidiecezji Krakowskiej w latach 70. i 80. XX wieku. Zwrócono uwagę na najważniejsze zagadnienia architektoniczne i kompozycyjne budowli sakralnych, realizowanych w zróżnicowanych sytuacjach przestrzennych oraz na tle zachodzących przemian społeczno-gospodarczo-politycznych. W okresie tym na terenie Archidiecezji Krakowskiej wzniesiono 126 obiektów kościelnych¹. W związku z powyższym dokonano selektywnego wyboru przykładów, na bazie realizacji najbardziej wartościowych stylistycznie, wyróżniających się pod względem walorów estetycznych oraz najbardziej reprezentatywnych dla danego obszaru – jednostki terytorialnej.

Analizy i badania, poparte dodatkowo dokumentacją fotograficzną, archiwalną, bezpośrednią obserwacją w terenie struktury przestrzennej oraz rozwiązań budowlanych i konstrukcyjno-materiałowych, stworzyły podstawę do przedstawienia przeobrażeń struktury przestrzennej obiektów kościelnych, różnorodności rozwiązań architektonicznych współczesnej architektury sakralnej.

Gwałtowny rozwój budownictwa sakralnego po 1975 roku związany był z wielkim zróżnicowaniem kształtów brył oraz rozwiązań sakralnych, opartych na różnorodnych planach. Zasady kształtowania nowych form sztuki sakralnej stały się wynikiem swobody i wolności, jaką pozostawiły twórcom ustalenia posoborowe, zwłaszcza odnowienie liturgii oraz panująca w naszym kraju sytuacja społeczno-gospodarczo-polityczna.

Analizując najbardziej reprezentatywne realizacje współczesnych budowli sakralnych z terenu Archidiecezji Krakowskiej, zauważyć można dążenie do kształtowania dynamicznych i kontrastowych brył, stanowiących nową wartość w otaczającej je przestrzeni.

Na lata 70. i 80. XX wieku przypada okres szczególnie dynamicznego rozwoju budowli sakralnych w Polsce. Jest to czas posoborowy, w którym nastąpiło duże ożywienie aktywności inwestycyjnej Kościoła oraz trudny okres przemian polityczno-społeczno-gospodarczych w kraju. Po doświadczeniach 1970 roku i zmianie polityki wyznaniowej władz PRL – Kościół Katolicki uzyskał wreszcie długo oczekiwane pozwolenia na budowę nowych świątyń.

Obserwując rozwój budownictwa sakralnego w Polsce od lat 70. XX wieku, można zauważyć różnorodność tendencji pojawiających się w architekturze i urbanistyce – wy-

¹ Po dokładnym przeanalizowaniu budownictwa sakralnego z terenu Archidiecezji Krakowskiej, z lat 1945-2000, przyjęto trzy charakterystyczne dla tej architektury podkresy:

I. lata 1945-1970,

II. lata 1971-1989,

III. lata 1990-2000.

Poniżej zestawienie ilościowe, wyszczególniające kościoły wzniesione na terenie Archidiecezji Krakowskiej w latach 1971-1989 (według opracowania autora) [Gil-Mastalerczyk 2013, 7].

lata	Liczba kościołów w parafiach krakowskich	Liczba kościołów Archidiecezji Krakowskiej (bez parafii krakowskich)	razem
II. 1971-1989	31	95	126

nikających z aktualnych potrzeb i możliwości inwestycyjnych poszczególnych parafii. Po 1975 roku zasady kształtowania nowych form sztuki sakralnej stały się wynikiem swobody i wolności, jaką pozostawiły twórcom ustalenia posoborowe oraz panująca w naszym kraju sytuacja społeczno-gospodarcza i polityczna. Andrzej Basista napisał: *„Towarzyszyła jej atmosfera chwilowej szansy, nie było zatem czasów ani warunków, by projekty poddać procedurze konkursowej. Zdarzało się, że w doborze architekta przedstawiciele kościoła kierowali się tym, czy ów architekt będzie w stanie przebrnąć przez kolejne przeszkody stawiane przez komunistyczną biurokrację, zatwierdzi projekt i uzyska zgodę na jego realizację”* [Basista, 2001, 154].

Na architekturę powstających kościołów znaczący wpływ wywarł Sobór Watykański II (1962-1965), a w szczególności ogłoszona 4 grudnia 1963 przez papieża Pawła VI Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum concilium*. Zreformowana liturgia (1969 – konstytucja apostołska *Missale Romanum*) i wprowadzony nowy porządek mszy obrządku łacińskiego (*Novus Ordo Missae*) zmieniły sposób sprawowania liturgii – frontem do ludzi – włączając wiernych w czynny udział we Mszy Świętej: (...) *przy budowie świątyni należy troskliwie dbać o to, aby były przystosowane do sprawowania liturgii oraz ułatwiały wiernym czynny w niej udział* [*Sacrosanctum Concilium*, art. 124]. W efekcie znacząco wpłynęły na sposób ukształtowania architektonicznego budynków, jak i funkcjonalno-przestrzennego wnętrza sakralnych. W zaleceniach Soboru, oprócz aspektu wspólnotowości, zwrócono także uwagę na jakość artystyczną i wyraz estetyczny przyszłych form sakralnych: *„Niech w popieraniu i otaczaniu opieką prawdziwej sztuki kościelnej ordynariusze mają na uwadze raczej szlachetne piękno aniżeli wyłącznie okazałość”* [*Sacrosanctum Concilium*, art. 124].

Uwarunkowania te zaowocowały powstaniem obiektów o różnych skalach oraz zróżnicowanych formach. Masowy rozwój inwestycji sakralnych stał się wynikiem nie tylko pojawiających się możliwości, ale także pilnej potrzeby budowy miejsc modlitwy dla mieszkańców rozrastających się osiedli. Dlatego architektura sakralna tego okresu zyskała wiele nowych funkcji oraz nabrała dodatkowego znaczenia. *„Nowe budowle kościelne znakomicie ilustrują tezę, że oryginalność została uznana za naczelną cechę sztuki XX wieku. Oryginalność ta w Polsce okresu komunistycznego nabrała dodatkowego znaczenia dzięki faktowi, że budowa kościołów stała się psychologiczną reakcją przeciw nudzie i szarości narzuconego świata”* [Basista, 2001, 154].

Radykalna zmiana warunków, w jakich przyszło działać inwestorom kościelnym podejmującym budowę świątyni, zachodzące na dużą skalę przemiany ustrojowe, społeczne, w znaczącym stopniu wpłynęły na możliwość prawidłowego funkcjonowania architektury oraz na ewolucję form sakralnych.

Na podstawie przeprowadzonych przez autora analiz [Gil-Mastalerczyk, 2013] można wysunąć stwierdzenie, że tworzony wówczas program funkcjonalny, dla nowo powstających obiektów sakralnych, był zbyt obszerny, zarówno w zakresie powierzchni zabudowy, jak i różnorodności rozwiązań funkcjonalnych. W wyniku działań, omijających zakazy i ograniczenia, w nowo powstających obiektach dążono do maksymalnego powiększenia powierzchni użytkowej, co niestety często wpływało niekorzystnie na formę architektoniczną realizowanych świątyni. Prawie wszystkie powstające w tym okresie obiekty architektury

Ryc. 1. Kościół św. Jadwigi na Krowodrzy w Krakowie, 1978-1988 – projekt: Romuald Loegler, Jacek Czekał

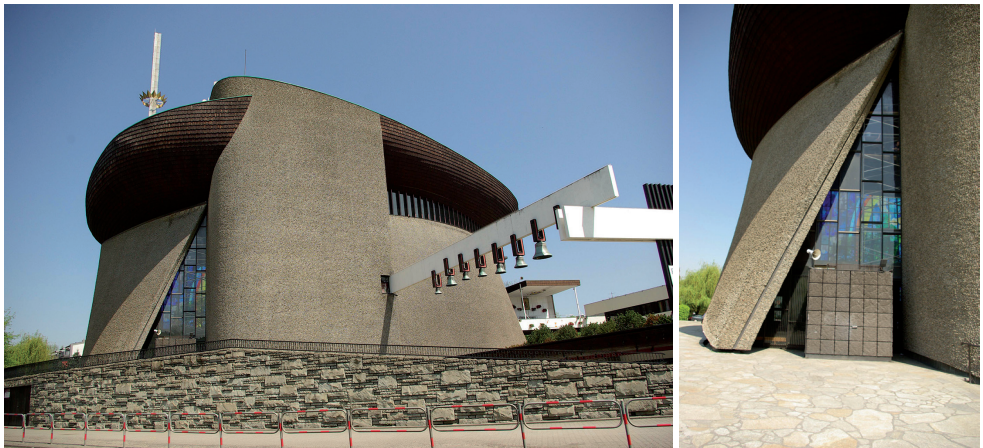

fot. Joanna Gil-Mastalerczyk, 2013

sakralnej budowane były łącznie z obiektami towarzyszącymi, mieszczącymi różnego rodzaju pomieszczenia potrzebne do zaspokajania potrzeb parafialnych, a także wyposażone w niezbędną do tego celu przestrzeń. Kościół św. Jadwigi na Krowodrzy w Krakowie posiada dwa skrzydła zabudowań parafialnych o funkcji pomocniczej, dziedziniec kościelny oraz kilka boisk sportowych (ryc. 1).

Należy stwierdzić, że architekturę kościołów tego okresu cechuje: reprezentatywność, oryginalność, monumentalność, ale także odrębność: *„bryła kościoła powinna przyciągać do*

Ryc. 2. Kościół Najświętszej Marii Panny Królowej Polski w Bieńczycach Nowej-Hucie, 1967-1977 – projekt: Wojciech Pietrzyk

fot. Joanna Gil-Mastalerczyk, 2013

Ryc. 3. Zespół XX. Zmartwychwstańców na Zakrzówku w Krakowie, 1985-1993 – projekt: Dariusz Kozłowski, Waław Stefanski, Maria Misiągiewicz

fot. Joanna Gil-Mastalerczyk, 2013

siebie wiarynych, winna różnić się od architektury mieszkaniowej i użytkowej, świeckiej” [Wroński, 2010, 327, za: Basista, 1999, 34]. Cechy te odnaleźć można m.in. w obiektach kościelnych, takich jak „Arka Pana” w Bieńczycach – Nowej Hucie (ryc. 2.) czy Zespół Seminarium Księży Zmartwychwstańców na Zakrzówku w Krakowie (ryc. 3.).

Po roku 70. XX w. bryły powstających budowli sakralnych wyraźnie różnią się swymi formami od otoczenia – mają bardziej złożone kompozycje i urozmaicone elementy. Ich wielkie i zróżnicowane kształty bardzo często niosą wymiar symboliczny (kościół Matki Boskiej Królowej Polski „Arka Pana” w Nowej Hucie), a także oparte są na pojedynczych znakach (kościół Najświętszej Marii Panny Niepokalanej Objawiającej Cudowny Medalik na Olczy w Zakopanem – ryc. 4.). Projektanci często wykorzystywali także własne kreacje, oparte na pojedynczych znakach lub symbolach, jak np.: złożone do modlitwy ręce (kościół Najświętszej Marii Panny Niepokalanej Objawiającej Cudowny Medalik na Olczy w Zakopanem) czy łódzie (kościół Matki Boskiej Królowej Polski „Arka Pana” w Nowej Hucie). W zespole Wyższego Seminarium Duchownego Księży Zmartwychwstańców w Krakowie pojawił się symbol drogi – „Drogi Ducha”, zwanej „Drogą Czterech Bram”.

Architekci podejmowali się również próby tworzenia historyzujących obiektów, nawiązujących do tradycji. Potwierdza to Andrzej Białkiewicz: „(...) kształtowana była zazwyczaj w formach wywodzących się w pewien sposób z elementów tkwiących w tradycji architektury polskiej. Osiągnięta najprostszymi środkami architektura nawiązywała również do miejscowej tradycji. Wartość plastyczna była wynikiem zespolenia zasadniczych elementów konstrukcyjnych, budowlanych, wyposażenia wnętrza, światła, faktury, koloru, witraży i użytego detalu. (...) Zamiarem było uzyskanie walorów plastycznych przy zastosowaniu prostych środków formalnych” [Białkiewicz, 2006, 360].

Ryc. 4. Kościół Najświętszej Marii Panny Niepokalanej Objawiającej Cudowny Medalik na Olczy w Zakopanem, 1981-1988

fot. Joanna Gil-Mastalerczyk, 2013

Kościół wznoszony do około 1980 roku często nie posiada wieży. Nierzadko w architekturze zewnętrznej przypominają powszechnie budowane obiekty użyteczności publicznej, jak kina czy kinoteatry [Wroński, 2010, 328]. Ze względów społeczno-politycznych powstawały kościoły ogromnych rozmiarów, tzw. „kościół-giganty”, które stawały się „manifestacją siły Kościoła walczącego” [Wroński, 2010, 328].

Obiekty kościelne powstające po roku 1980 cechuje zespół wielu budowli, z dominującą nad nimi bryłą kościoła. Architektura całego założenia zależna jest od kształtu działki oraz jej otoczenia (kościół na Olczy w Zakopanem; kościół na Krowodrzy w Krakowie). Z czasem pojawia się bardziej zwarta forma, wyróżniona odpowiednim detalem bądź materiałem czy kolorem, czego przykładem jest kościół na Lotnisku w Czyżynach – z dominującym przeszklonym podrzeźbieniem w fasadzie oraz gładkim białym tynkiem, pokrywającym ściany zewnętrzne (ryc. 5.).

Należy podkreślić, że na formę końcową powstających kościołów często znaczący wpływ mieli księża – inwestorzy, popierani również przez rady parafialne. Potwierdził to Andrzej K. Olszewski, opisując jedno z wydarzeń, jakie miało miejsce przy realizacji kościoła: „Zaszły tam dodatkowo pewne kontrowersje, bo zabrakło cegły i ksiądz bez porozumienia z architektem obniżył o 1,5 m wysokość wznoszonej budowli, co przy tej skali ma zasadnicze znaczenie. Ponadto kazał zamurować otwór – który architekt przewidział jako funkcjonalne połączenie dwóch przestrzeni – wybijając go w zupełnie nowym miejscu. Niemniej to stoi i trzeba będzie jakoś sobie z tym dać radę (...)” [Olszewski, 1989, 101].

Ówczesne oczekiwania, dotyczące formy obiektu świątyni, związane były głównie z dwoma odmiennymi i znacznie różniącymi się typami architektury kościołów. Andrzej

Ryc. 5. Kościół św. Brata Alberta Chmielowskiego na Lotniku w Czyżynach Nowej-Hucie, 1986-1994 – projekt: Witold Cęckiewicz

fol. Joanna Gil-Mastalerczyk, 2013

K. Olszewski podjął się próby typologii współczesnych kościołów polskich, określając je między innymi jako: *namiotowe* oraz *rzeźbiarskie*. Pierwszy – stanowiły kościoły tradycyjne, z wyrazistym dwuspadowym dachem oraz wysuniętymi okapami. Drugi typ – to kościoły z rzeźbiarską bryłą i niewidocznym dachem. A. K. Olszewski wyróżnił także trzeci typ, określony przez niego jako: „*typ trudny do sklasyfikowania*” [Olszewski, 1989, 101] i opisał go w następujący sposób: „*To budowle powstałe w wyniku braku pozwoleń albo braku stosownej działki, tak że np. trzeba na siłę pożenić kościół stary z nowym dla uzyskania większej powierzchni i przystosowania do owej funkcjonalności*” [Olszewski, 1989, 101].

Na przełomie lat 70. i 80. XX w. bryły kościołów nakrywane były różnorodnymi dachami. Forma dachu posiadała ogromne znaczenie, podkreślała bryłę oraz rangę budowli kościelnych. Oprócz dachów dwuspadowych, tradycyjnych, czasami ukrytych za attykową ścianą fasady (kościół w Wadowicach – ryc. 6.) czy dachów namiotowych, bogato ukształtowanych z podziałem na segmenty, stanowiących architekturę całego obiektu (forma dachokształtna o różnorodnym nachyleniu – kościół na Olczy w Zakopanem – ryc. 4.), pojawiły się dachy zbliżone do płaskich i stropodachy. Wyjątkową formę dachu – w postaci wywiniętego owalnego kapelusza – zastosowano na kościele w Bieńczycach Nowej-Hucie (ryc. 2.). W kościele na Krowodrzy zaprojektowano dach usytuowany na różnych wysokościach, z podziałem na segmenty. Natomiast w kościele w Czyżynach – niewidoczny stropodach płaski. Brak widocznego dachu, polegającego na zastosowaniu dachu płaskiego, tarasowego – podkreślał w wyrazie estetycznym tektoniczność brył.

W latach 70. XX w., w związku z pojawieniem się architektury rzeźbiarskiej, zanika fasadowość kościołów i w formach sakralnych dominuje rzeźbiarskie rozczłonkowanie bryły. Formy kościołów stają się przez to mniej reprezentacyjne i monumentalne.

Ryc. 6. Zespół św. Piotra Apostoła w Wadowicach, 1986-1991 – projekt: Jacek Gyurkovich, Ewa Węclawowicz-Gyurkovich, Przemysław Szafer

fot. Joanna Gil-Mastalerczyk, 2013

Powrót do eksponowania fasady następuje w latach 80. XX w. – poprzez różnorodne ukształtowanie architektoniczne – rzeźbiarskie prześwity, geometryczne podcięcia (kościół na Lotnisku w Czyżynach Nowej-Hucie) oraz formy tworzące dynamiczne i ekspresyjne kompozycje (kościół św. Królowej Jadwigi na Krowodrzy).

Romuald Loegler, w kościele św. Jadwigi w Krakowie, betonową ścianę fasady podkreślił i wyróżnił w bryle zmiekkzoną pofalowaną linią. Do fasady powraca także Witold Cęckiewicz w kościele na Lotnisku w Czyżynach Nowej-Hucie (ryc. 5). „*Kościół Na Lotnisku wyróżnia się rodzajem „podwójnej fasady” – bowiem z „zewewnętrznej” wylania się „wewnętrzna”, aktywna i ażurowa, dematerializująca masę muru*” [Wroński, 2010, 334].

W kompleksie Kieży Zmartwychwstańców na Zakrzówku w Krakowie, zaprojektowanym przez Dariusza Kozłowskiego, Wacława Stefańskiego i Marię Misiągiewicz, oprócz głębokiej symboliki, bogactwa detali i różnorodności materiałowej, ukazany został przeskalowany na całą elewację, rozdarty i poszarpany na krawędziach, mur, akcentujący główne wejście do zespołu. Natomiast fasadę kościoła Emaus wyróżnia iluzjonistyczny relief, powtarzający rysunek „kaplicy z kopułą” [Kozłowski, 1992, 68] (ryc. 3).

Z uwagi jednak na panujące w latach 70. i 80. XX w. liczne ograniczenia i zakazy w sferze budownictwa sakralnego, zdarzały się także wyjątki od formuły. Każdą pojawiającą się możliwość rozbudowy kościoła wykorzystywano do maksimum, powiększając przy tym powierzchnię użytkową i wprowadzając nowe funkcje, często nie zważając na formę. Dlatego nie zawsze, zamierzona w projekcie, końcowa forma architektoniczna obiektu definiowała jego wnętrze zgodnie z założeniami autora. Stosowane różnorakie zabiegi architektoniczne, w efekcie, wywierały znaczący wpływ na bryłę kościoła i dyspozycję wnętrza sakralnych.

Wnętrza kościołów cechuje wielopoziomowość. Najczęściej są to rozwiązania dwupoziomowe: zasadniczy – górny z kościołem oraz pomocniczy, z salkami katechecznymi i innymi funkcjami, zazwyczaj lokalizowany na kondygnacji dolnej, znajdującej się częściowo poniżej poziomu gruntu (kościół Naświętszej Marii Panny Niepokalanej Objawiającej Cudowny Medalik na Olczy w Zakopanem, kościół św. Jadwigi na Krowodrzy w Krakowie, „Arka Pana” w Bieńczycach Nowej-Hucie). Wszelkie zaprojektowane salki i pomieszczenia, nie powiększając ograniczonej powierzchni zabudowy kościoła, zwiększały jego powierzchnię użytkową i niestety często wpływały niekorzystnie na formę architektoniczną świątyni.

Na podstawie porównań można stwierdzić, że nie wszystkie kościoły, które powstały w latach 1971-1989, doczekały się finalnego wykończenia, jaki został założony w programie autorskim (zespół sakralny w Wadowicach – nie ma zrealizowanej bramy w formie łuku triumfalnego, kościoły na Lotnisku i na Olczy nie posiadają wież). W latach 70. i 80. XX wieku utrudniano wznoszenie kościołów z monumentalną wieżą, która do tej pory była wyróżnikiem budowli sakralnych i dominantą w terenie. Wieże pojawiały się w większości założeń projektowych, ale z wielu przyczyn (w tym prawno-ustrojowych) do dziś nie zostały zrealizowane.

Zdarzało się, że architekt często kończył swoją pracę w momencie, gdy kościół był już wybudowany w stanie surowym, a niekiedy tylko częściowo wykończonym lub bez urządzanego wnętrza [Olszewski, 2000, 15]. Bywało jednak i tak, że współpraca pomiędzy projektantem a inwestorem kończyła się już w momencie uzyskania zezwolenia na budowę świątyni. Autor projektu nie nadzorował więc w ogóle jej budowy. Potwierdza to architekt A. Białkiewicz: „*Takie uwarunkowania architektury sakralnej powodują, że czasem znacząco odbiega ona od projektu twórcy i w zasadzie sprowadza się do budownictwa. Trudno więc rozpatrywać ją w kategoriach sztuki. (...) Należy jednak podkreślić, że te wszystkie mniej czy bardziej obiektywne problemy występowały tylko w niewielkiej części realizacji sakralnych*” [Białkiewicz, 2008, 76-77].

Omawiany okres budowy nowych obiektów współczesnej architektury sakralnej przypada w architekturze światowej na schyłek modernizmu, rozkwit postmodernizmu, a także początki neomodernizmu, dekonstruktywizmu i nurtu high technology [Mroczek, Kucza-Kuczyński, 1991, 14]. Prezentowane przykłady obiektów kościelnych, powstałych na terenie Archidiecezji Krakowskiej, przedstawiają różne kierunki i nurty, które w latach siedemdziesiątych oraz osiemdziesiątych XX w. dominowały w twórczości projektantów architektury sakralnej. Są to głównie nurty: regionalizmu, późnego modernizmu, nowej geometrii, postmodernizmu.

Wynikiem realizacji obiektów początku lat 70. XX w., w którym bardzo szybko rozpoczęto odrabianie dotychczasowych zaległości, jest różnorodna stylistyka architektoniczna form przestrzennych nowych świątyń. Zdaniem Marii Ewy Rosier-Siedleckiej cechuje ją: „*pluralizm form przestrzennych prowadzący do zindywidualizowania rozwiązań architektonicznych*” [Rosier-Siedlecka, 1979, 8].

W architekturze lat 80. XX w. odmieniona sytuacja w zakresie organizacji procesu projektowania i realizacji stworzyła możliwości rozwojowe nowych wzorców estetycznych postmodernizmu [Węclawowicz-Gyurkovich, 1996, 469]. W architekturze tej dostrzega się zasad-

niczą zmianę estetyczną i intelektualną, pomimo, że rozwijała się w odmiennych formach niż główne nurty postmodernizmu na Zachodzie. Nowa architektura, zgodnie z nowymi tendencjami postmodernistycznymi, tworzona jest z uwzględnieniem potrzeb jej użytkowników.

W Polsce reprezentowane były jednak nie wszystkie nurty postmodernistyczne. Różnorodne tendencje twórcze zauważa się wśród najbardziej reprezentatywnych nurtów, takich jak np.: symbolizm, nowa geometria, neosentymentalizm (np. styl zakopiański) [Węclawowicz-Gyurkovich, 1996, 469]. Pośród przebadanych realizacji z terenu Archidiecezji Krakowskiej, zwłaszcza z lat 80., zauważa się również stylistykę nurtu „high-tech” – *„preferującego ekspresję formalną, związaną z efektowną konstrukcją i materiałem”* [Węclawowicz-Gyurkovich, 1996, 469-470] (kościół św. Królowej Jadwigi na Krowodrzy w Krakowie).

Szczególne znaczenie w architekturze sakralnej tego okresu zyskał nurt symboliczny, *„kładący nacisk na literackie przesłania odczytywane z form architektonicznych”* [Węclawowicz-Gyurkovich, 1996, 469-470]. Wielowarstwową symbolikę odczytać można w kompleksie Zgromadzenia Księży Zmartwychwstańców w Krakowie, zaprojektowanym w stylistyce architektury surrealistycznej. Zespół budowli oparty został na symbolice „Drogi Czterech Bram”. Architekturę zespołu charakteryzuje typowa dla surrealistów fascynacja grozą i tajemniczością oraz jednoczesne stosowanie zaskoczenia i sprzeczności (ryc. 3.). Równie głęboką symbolikę (przetworzone schematy i symbole historyczne) niesie ze sobą architektura kościoła św. Piotra w Wadowicach. Motywy zaczerpnięte z Bazyliki Watykańskiej, przetworzone cytaty architektury Wadowic i Krakowa, mają głęboką symbolikę ideową – ufności i zawierzenia [Węclawowicz-Gyurkovich, 1996, 472] (ryc. 6.). Obiekt charakteryzuje także geometryzacja, stanowiąca kontynuację tradycji modernistycznej.

Kierunek nowej geometrii zaznaczył się również w kościele św. Królowej Jadwigi na Krowodrzy w Krakowie. Obiekt charakteryzuje sześcienna, dynamiczna forma, skrzyślona po przekątnej. Wprowadzony do kompozycji element ruchu potęguje nastrój niepokoju [Węclawowicz-Gyurkovich, 1996, 474-475].

Podsumowując, w ostatnich latach okresu 1971-1989, masowy rozwój budownictwa sakralnego oraz masowe, społeczne zaangażowanie wiernych w proces inwestycyjny wznoszenia kościołów był i pozostanie zjawiskiem wyjątkowym. Jednakże z perspektywy czasu, podejmujący wstępną ocenę estetyczną wybranych obiektów, często nawet krytyczną, wysuwają stwierdzenia, że nie wszystkie wzniesione w tym czasie formy budowli sakralnych reprezentują zadowalający poziom. Może to mieć związek z realizacją ogromnej ilości obiektów, z uwagi na kilkuletnie zaległości i braki, oraz z pośpiechem, wynikającym z dużego zapotrzebowania wiernych i Kościoła [Gil-Mastalerczyk, 2013]. Brak precyzyjnych sformułowań posoborowych oraz *„nieznajomość zasad dobrej sztuki sakralnej stworzyła szerokie pole do różnorodnych działań artystycznych o różnych wartościach”* [Buszko, 2006, 88].

Zasady kształtowania nowych form sztuki sakralnej stały się wynikiem swobody i wolności, jaką pozostawiły twórcom ustalenia posoborowe, zwłaszcza odnowienie liturgii oraz panująca w naszym kraju sytuacja społeczno-gospodarczo-polityczna. Przemiany, które zaszły w samym Kościele, jak i jego nowych funkcjach, niewątpliwie zrealizowały się także

w architekturze obiektów sakralnych. Znacząca ewolucja, jaka dokonała się w architekturze kościołów, przyniosła wzbogacenie programu funkcjonalnego i budowlanego. Bogaty program w efekcie spowodował pluralizm form architektonicznych oraz znacząco wpłynął na ich estetykę.

Analiza najbardziej reprezentatywnych realizacji współczesnych budowli sakralnych z terenu Archidiecezji Krakowskiej potwierdza, że stanowią one nową wartość w otaczającej je przestrzeni. Natomiast pluralizm form przestrzennych, indywidualność rozwiązań i odmienność od otoczenia świadczą, że architektura ta nadal pozostaje oryginalna i znacząca.

Wzniesione w latach 70. i 80. XX w. obiekty architektury sakralnej pozostaną na zawsze świadectwem tamtych czasów, odbiciem warunków i przemian społeczno-gospodarczych oraz panującego ustroju. Prawie wszystkie mają wspólną genezę powstania, wyrosły na tym samym podłożu politycznym, w wyniku wspólnych dążeń i starań.

Konkludując, warto przytoczyć słowa Konrada Kuczy-Kuczyńskiego, który uważa, że: „Świadectwem poziomu sztuki budowania lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych staną się bardziej kościoły niż osiedla z fabryk domów, tak zresztą, jak często w przeszłości właśnie świątynie stanowiły o wysokiej jakości polskiej architektury narodowej” [Mroczek, Kucza-Kuczyński, 1991, 13].

Bibliografia:

Basista A., 2001, *Betonowe dziedzictwo, architektura w Polsce czasów komunizmu*, Warszawa-Kraków, s. 154-155.

Basista A., 1999, *Model posoborowej świątyni*, „Znak”, nr 8 (531), s. 34.

Białkiewicz A., 2008, *Architektura sakralna. Między sztuką a rzeczywistością*, (w:) *Sacrum et decorum, materiały i studia z historii polskiej sztuki sakralnej*, G. Ryba (red.), Rok I, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Wydział Sztuki Uniwersytetu Rzeszowskiego, Centrum Dokumentacji Współczesnej Sztuki Sakralnej, Rzeszów, s. 76 - 77.

Białkiewicz A., 2006, *Rozważania o współczesnej architekturze sakralnej. Doświadczenia projektanta*, (w:) *Architektura sakralna w kształtowaniu tożsamości kulturowej miejsca Sacred architecture In shaping the identity of place* Przesmycka E. (red.), Wydawnictwo Politechniki Lubelskiej, Lublin, s. 360.

Buszko A., 2006, *Ewolucja myśli architektonicznej w sztuce sakralnej po reformach Soboru Watykańskiego II na przykładzie Krakowa*, rozprawa doktorska, promotor dr hab. Zdzisława Tołłoczko prof. PK, Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki, Wydział Architektury, Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków, Katedra Historii Architektury, Urbanistyki i Sztuki Powszechnej, Kraków, s. 88.

Gil-Mastalerczyk J., 2013, *O przemianach architektury sakralnej Archidiecezji Krakowskiej w latach 1945-2000*, rozprawa doktorska – zasoby Biblioteki Głównej Politechniki Krakowskiej, promotor dr hab. inż. arch. Andrzej Białkiewicz, prof. PK, Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki, Wydział Architektury, Kraków.

Kozłowski D., 1992, *Projekty i budynki 1982-1992. Figuratywność i rozpad formy w architekturze doby postfunkcjonalnej*, Kraków, s. 68.

Mroczek A., Kucza-Kuczyński K., 1991, *Nowe Kościoły w Polsce*, Warszawa, s. 13-14.

Olszewski A. K., 2000, Grzesiuk-Olszewska I., J. Szeptycki i jego kościoły w Ameryce, Warszawa, s. 15.

Olszewski A. K., 1989, *Próba typologii współczesnych kościołów w Polsce. Komunikat oraz kilka uwag ogólniejszej natury*, (w:) *Sacrum i sztuka*, Kraków s. 101.

Rosier-Siedlecka M. E., 1979, *Posoborowa architektura sakralna. Aktualne problemy projektowania architektury kościelnej*, Lublin, s. 8.

Sobór Watykański II, Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*, art. 124.

Węclawowicz-Gyurkovich E., 1996, *Postmodernizm w architekturze* (w:) *Encyklopedia Kultury Polskiej XX wieku, od Awangardy do Postmodernizmu*, G. Dziamski (red.), Instytut Kultury, Warszawa, s. 469-475.

Wroński J. Sz., 2010, *Kościół Krakowa zbudowane w latach 1945-1989, jako wyraz przemian architektury sakralnej w Polsce na tle rozwoju architektury na świecie*, Kraków, s. 327-334.

Pluralism form and spatial solutions in contemporary chrches**ABSTRACT**

The article presents the results of research and analysis on stylistic transformations religious architecture, the example of Catholic sacred buildings, built in the Archdiocese of Cracow, in the 70s and 80s of the twentieth century. It highlights key issues of architectural and compositional religious buildings, realized in different spatial situations and against ongoing socio-economic and political issues. During this period, the Archdiocese of Cracow 126 church buildings were erected. In connection with the aforementioned embodiments selective scheduling, based on the implementation of the most valuable stylistically distinctive in terms of aesthetic qualities and most representative of the area – subdivision. Studies and research, also supported by photographic documentation, archival, direct observation in the field of spatial structure and building solutions and construction-material, formed the basis for the present transformation of the spatial structure of church buildings, the diversity of architectural solutions, modern church architecture.

The rapid development of religious architecture after 1975 years was associated with a great diversity of shapes and solutions religious bodies, based on a variety of plans. Principles of new forms of religious art, have become the result of freedom and liberty we have left developers determine the post-conciliar, especially the renewal of the liturgy, and prevailing in our country's social, economic and political.

By analyzing the most representative realizations of modern religious buildings in the Archdiocese of Cracow we can see the desire to shape dynamic and contrasting shapes, representing a new value in the space around them.

dr nt. Joanna Gil-Mastalerczyk – architekt, doktor nauk technicznych w dyscyplinie naukowej architektura i urbanistyka, w specjalności historia i konserwacja zabytków architektury i urbanistyki; adiunkt w Katedrze Architektury i Urbanistyki Wydziału Architektury i Budownictwa Politechniki Świętokrzyskiej w Kielcach; kierownik Referatu Architektoniczno-Budowlanego Wydziału Budownictwa Inwestycji i Remontów Starostwa Powiatowego w Krakowie (2007-2013), Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej w Krakowie (2001-2002); zainteresowania naukowe: architektura i urbanistyka, planowanie przestrzenne, historia i konserwacja zabytków architektury i urbanistyki / architect, doctor of technical sciences in the discipline of architecture and urban planning, with a specialization in history and conservation of monuments of architecture and urban planning, Adjunct in the Department of Architecture and Town Planning, Faculty of Civil Engineering and Architecture, Kielce University of Technology, manager of the Department of the Faculty of Architecture and Building Construction Investment and Maintenance, District Governor's Office in Cracow (2007-2013), Institute of Spatial Planning and Public Utilities Department in Cracow (2001-2002); Research interests: architecture and urban planning, urban planning, history and conservation of monuments of architecture and urban planning – kontakt /contact e-mail: jmastalerczyk@tu.kielce.pl